

Бизнинг энг катга дардларимиздан бири шу бахосиз жахолат дардидур. Бошимизга хар бало келса, шу билмаслигимиздан келадур. Биз хар мушт есак, шу билмаслигимиздан еймиз. Болаларимизнинг тарбияси канча зарур бўлса, катталаримиз шунча жохилдир, хотинларимизнинг тарбияси шунча нокисдур. Бунинг устига эски тарбиянинг таъсири жуда кучлидур.

Хол шундай экан, бутун Туркистонимизда бармок билан кўрсатилурлик бир мактабимиз йўқдур; бизда тарбия ишларимиз шундай мухим экан, билим юртларимиз хароб; бизда ўкугон кишилар канча бўлмаса, факултетларимиз шунча бузук. Хозир биз тартиблик суратда ўқитувчи чикара олатургон бир илмий муассасага эга эмасмиз. Хозир ҳеч бўлмаса, таълим-тарбия ишларига рахбарлик кила олатургон бир журналимиз йўқ. Очикча айтганда, бизда хали асослик бир нарса йўқ...

Барчага маълумки, Туркистоннинг ахволи ва табиати бошқачадур, бундага ишларини олиб бормок учун ўз табиатига мувофик ишлаб чиқармок арур. Бўлмаса, шу неча йилдаги тажрибаларимизнинг кўрсаткани каби, натижасиз қоладур. Тузуккина бир ўқитувчимиз йўқ экан, ибтидоий мактаб учун тузилган прўграммда 15 турлик фан киргизамиз, иш талаб киламиз; хали мактабда талаба йўқ экан, биз Амрико усули билан таълим йўлларига машгул бўламиз. Бу ишларнинг хаммаси биздаги маориф ишларининг бир марказга боғланмагони ва шу ишларни ишлаб чиқоратургон бир муассасамизнинг бўлмагонидир.

Шу хакикатларини англаб бўлса керак, «маорифга муттаҳид фрўнт» ташкил этмакчи ва «Нашри маориф» уюшмалари ташкил килинмокчидур. Биз бу харакатларни олқишлаймиз ва бошка ишларимиз каби сусайиб колмаслигини кутамиз. Факат шу тўғриларда ўз фикримизни хам айтиб ўтмакчи бўламиз.

Туркистонда иктисодий ва ижтимоий фойдасига ишлатмак ва натижалик ишлар майдонга кўймок учун шу мамлакатнинг ахволи ва рухига мувофик харакат этиш канча керак бўлса, маориф ишларининг жиддий, Туркистон бошлик — рахбарларга мухтожмиз.

Хозиргача кўриб келган ишларимиз, ўткарган холларимиз бизга шуни зарур топадур. Биздаги ишларини «нари ёк» гази билан ўлчамак тўғри эмас.

Ёлғиз маориф ишларини эмас, ёшлар уюшмаларини хам шу кўзқараш билан текширсак, бу кунги ёшлар уюшмаларининг ўткан йиллардан кўра хароблигининг сабабини шундан топа оламиз. Бизда ёшларнинг тарбияси мухим. Холбуки, бунинг бирдан-бир ташкилоти бўлгон жой кундан-кун рухсиз, кундан-кун бузилмокда. Бунга хам жиддий бокмок абас эмасдур. Биз бир вақт бўлса-ку, шу асосларни ишлаб чиқсак ва шулар билан ишимиз битса... Бу хам тўғри эмас; шу ўзимиз яшагон асосларни йўл юритмак учун ўз кўлимиз билан олиб бормогимиз лозим.

Биз тагин шу сўзни такрор киламиз; биз ўз кишиларимизга ишонч йўқ, ўз кишиларимизни танитаймиз, ахамият бермаймиз. Гўё бизнинг кишиларимиз ҳеч нарсани билмайлар, гўё биз бир ишни кўлга олсак, бажара олмас эканмиз!

Бошқалар олим-фозил, уларнинг кўлидан хар иш келар эмиш, улар билиб иш килар эмишлар!

Мана бу эътикод бузук, курук даъво.

Бизнинг кишиларимиз ўзимизга караб, бошқалардан кўра пухта етишкан кишилар.

Бизнинг кишиларимиз назарий эмас, амалий ишчилар.

Хайр, биз ўз кишиларимизни унча маълумотлик деб ҳам айтмайлик. Шу холда биз даъво киламизки, шу кишиларимиз бошкаларининг олим, фозилларидан кўра бизга кўбрак фойда еткиза оладур. Чунки бизнинг холимизни, рухимизни биладур.

Бир вақтлар «ахволи рухиячи» деб сўкиш ҳам кўб одат бўлгон эди. Бирок, таассубка карши шу ахволи рухияни риоя қилишга мажбур эканимизни бу кун эътироф қилишга тўғри келур. Чунки бизнинг ўзимиз чоғиб бир ёкка кетмакчи эмасмиз, халкимизни олиб бормоқчимиз, шунинг учун халқнинг руhini ўрганмак, текширмак ва сўнг ишламак керакдир.

Маориф ишларимизни йўлга қўймоқчун бизда «Нашри маориф» очилди. Бунинг бўйнига олгон вазифаси жуда катта, жуда зўр. «Нашри маориф» тўғрисида ёзилгон бир мақола хусусий жамиятларнинг бу майдонда ахамияти кўб деб айтадур ва хусусий жамиятларнинг бошка мамлакатлардаги ишлари кўрсатиладир. Бу бир жихатдан тўғри. Яъни қайси мамлакатдаки, уюшмак, ишламак умумий ва халқ кўбрак уюшган ва шу уюшманинг орқасида маорифни энг қоронғи нуқталарига элтмак осон жойлар учун муносибдур. Фақат ўшал ерда ҳам ҳукуматдан ортик таъсир берадур, деб айтиб бўлмайди. Айниқса, бизнинг жумҳуриятдаки, хусусий мактаблар очмоқ мумкин эмасдур ва ҳар бир тарбия муассасаси ҳукумат қарамоғида бўлиши лозимдур. Бу хусусий жамиятнинг рўли иккинчи даражада қолур.

Холбуки, бизда биринчи даражада ишламак учун майдон зарур.

«Нашри маориф» уюшмаси ўзининг низомномасида жуда кўб ишларни ёзгон, кўзини юмуб устига юк ортгон (таъбир маъзур қўрилсун).

Биз шу ишларнинг барчасини хусусий жамият орқали эмас, ҳукумат воситаси билан олиб бормоғимиз мумкиндур ва осондур.

Бу кун мактаб ишларимиз барбод деймиз, ўз жумҳуриятимиз бўлгон Туркистоннинг ижтимоий тарбия шўъбасида ўз кишимиз йўқ. Мен ундаги ишчиларни айбламак истамайман; ҳар қанча ишчи киши бўлсалар ҳам бизча фойдалиқ иш қила олмайлар. Чунки бизни билмайдурлар.

Билим юртимиз бузук экан, шуларни идора эта тургон қасабақилиқ маориф идорасига бир кишимизни қўя олмаймиз. Ўзбек илмий хайъати иш қилмоқ истайдур, лекин қила олмайдур. Чунки ёлғиз. Қисқаси, кишимиз йўқ. Ишимиз юрмайдур.

Бултур айтилар эди: Тошкентнинг янги шаҳар мактаблари яхши таъмин этилган, эски шаҳарга қимса қарамайдур.

Самарқанднинг ҳунар мактаби мудирига қанча муқофот берилар экан, ўлка ўзбек билим юрти икки ойдан бери ойлиқ олмайдур. Янги шаҳар факултети яхши таъмин этилган, бизнингча — эски тос!..

Мана бу ҳолларни тузатиш хусусий жамият тузиш билан бўлмайдур, яна бўлмайдур! Ҳукумат идоралари орқали озгина гайрат билан буларни тузатиш мумкин. Қалам учи билан бу ҳолларни ўзгартиш осон. Бизнинг ҳар ишчимиз шуни эта олур. «Нашри маориф» шу ҳолларга қандай чора қўра олур. Хали бу маълум эмас. Қилса — маорифқа доклад қилар; нари ёғи тагин маълум эмас! Эски вақтда ҳукумат бизни «ўғай» дер эди, ҳозир биз ўзимизни ўғай қаторида тутамиз. Бир оз ўзимизча жасорат қирғиза олмаймиз, ташқаридан туриб бошимизни эшиқдан чиқиб қараймиз-да, қириб ўлтирмакка журъат эта олмаймиз. Холбуки, эшиқ биз учун очик. Истасак, жой ҳам бизга ҳозир.

Менга қолса, бизнинг «Нашри маориф» таъсис этишимиз ишдан узокроқ боришдур.

Марказдаги маориф ишчиларимиз ва ҳукумат бошлиқларимизнинг қичқина, арзимас бир гайрат ва ташаббуслари орқасида маориф идорасини нашри маориф руҳига

айлантирмак мумкин-дур ва ўзимизни ўгайликдан чикармогимиз осондур. Факат бир оз гайрат, бир оз жасорат лозим...

В. М. Самарканд.

Идорадан: бу макола мубохаса йўли билан босилди.

Бу макола «Туркистон» газетасининг 1923 йил 25 март сониди эълон этилган.